

Печенюк Андрій Васильович

Подільський державний аграрно-технічний університет

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Печенюк Василь Іванович

Подільський державний аграрно-технічний університет

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. Розкрито суть економічного механізму екологічного менеджменту; проаналізовано причини низької ефективності механізму фінансування природоохоронних заходів в Україні; досліджено особливості використання таких економічних інструментів екологізації, як система екологічних пільг, екологічне оподаткування, фінансування заходів з охорони довкілля, екологічне страхування.

Ключові слова: екологічний менеджмент, економічний механізм, екологічне оподаткування, екологічне страхування; екологічні пільги; екологізація; фінансування природоохоронної діяльності.

Pecheniuk Andrii V.

State Agrarian and Engineering University in Podilya

Kamyanets-Podilsky, Ukraine

Pecheniuk Vasyl I.

State Agrarian and Engineering University in Podilya

IMPLEMENTING EFFICIENT MECHANISM FOR ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

***Abstract.** The paper studies the essence of the economic mechanism in ecological management. Causes for low efficiency of the financing mechanism for environmental protection measures in Ukraine are analyzed. The implementation patterns of use of ecologization economic instruments, such as the system of ecological privileges, ecological taxation, financing of measures on environmental protection, and ecological insurance are discussed.*

***Key words:** ecological management, economic mechanism, ecological taxation, ecological insurance; environmental benefits; ecologization; environmental activities financing.*

Екологічні проблеми досить тісно пов'язані з економічними. Нераціональне природокористування призводить як правило до економічних втрат, а нестача фінансових ресурсів не дозволяє вирішити екологічні проблеми.

Логічно, що значні інвестиції в природоохоронну діяльність сприяють захисту довкілля, але в той же час такі витрати знижують рентабельність виробництва, що в свою чергу призводить до зменшення фінансування природоохоронних заходів. Такі еколого-економічні «протиріччя» потребують розв'язання через побудову ефективного економічного механізму охорони довкілля.

Складовими такого механізму є:

- процеси планування та фінансування природоохоронних заходів;
- встановлення обмежень на використання природних ресурсів, викиди та розміщення відходів;
- формування системи платежів за шкідливий вплив на довкілля;

– розробка системи податкових та інших пільг для підприємств, які впроваджують маловідходні (безвідходні) та ресурсо- енергозберігаючі технології тощо [1, С. 119].

Механізм екологічного регулювання передбачає комплексне застосування як командно-адміністративних (заборони, ліміти, адміністративна та кримінальна відповідальність) так і економічних (плата за використання ресурсів, забруднення довкілля, пільги, компенсації, фінансування охорони навколишнього природного середовища, екологічне страхування тощо) важелів.

Розрізняють такі види платежів за природокористування:

1. Плата за використання природних ресурсів (вартість спожитих обсягів ресурсів чи послуг, які надаються при їх використанні).

2. Плата за нераціональне використання природних ресурсів (форма економічної відповідальності підприємства за збитки, викликані недотриманням норм чи правил охорони довкілля).

3. Плата за відтворення та охорону природних ресурсів (компенсація витрат установ і організацій, які займаються відтворенням і охороною окремих видів природних ресурсів – земельних, водних, лісових, тваринного і рослинного світів тощо) [2].

Через плату за забруднення довкілля реалізуються принципи платності природокористування та економічної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства. Сума такої плати залежить від відповідних факторів: обсягів викидів (відходів); їх структури та агресивності інгредієнтів по відношенню до довкілля та людини; рівня застосування ресурсозберігаючих технологій; проведення природоохоронних заходів у відповідних обсягах і установлені терміни тощо.

Оскільки раціональне природокористування має не лише економічне, а й соціальне значення, у більшості країн світу розвинена система пільг і компенсацій щодо фірм, які мають успіхи в галузі охорони довкілля. В нашій державі така система пільг регламентується Законом України «Про охорону

навколишнього природного середовища» (стаття 48), яким задекларовано: пільги при оподаткуванні підприємств, діяльність яких спрямована на поліпшення охорони довкілля; надання на пільгових умовах позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища; встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів; звільнення від оподаткування фондів охорони навколишнього природного середовища; надання можливості отримання природних ресурсів під заставу тощо [3].

Одним з найважливіших стимулів дотримання раціонального природокористування може бути екологічне оподаткування. За своєю природою екологічний податок передбачає, з одного боку, спеціальні інструменти оподаткування екологічно шкідливого виробництва, а з іншого – цілу низку податкових пільг для суб'єктів підприємницької діяльності та юридичних осіб, які впроваджують і використовують ресурсо- та енергозберігаючі технології, розвивають екологічно прийнятне виробництво, покращують якість довкілля [4, С. 183].

Податковим кодексом України, зокрема, при сплаті екологічного податку передбачено понижувальний коефіцієнт 0,8 у разі переходу на маловідходні і безвідходні ресурсо- та енергозберігаючі технології [5, С. 22].

Проте загалом в Україні екологічні податки більше працюють як інструмент системи стягнення екоресурсних платежів. У той час як у розвинених країнах світу вони спрямовані, перш за все, на стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності у сфері охорони довкілля. При цьому частка екологічного податку в Україні в загальному обсязі надходжень до бюджету є досить низькою і становить менше 1% ВВП, тоді як цей показник у країнах ЄС коливається в межах від 2,2 до 2,5% [6, С. 807–808].

При цьому слід зазначити, що найпоширенішими у країнах Європи є транспортні та енергетичні податки: частка енергетичних податків складає 72%

від загального обсягу екологічних податків у ЄС, а транспортних – 23% [5, С. 23].

Знижує ефект від екологічного оподаткування в Україні таке явище, коли деякими законодавчими актами (наприклад, Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28 грудня 2014 року №79-VIII) дозволяється спрямовувати кошти надходжень від екологічного податку на заходи, які не мають жодного відношення до природоохоронної діяльності. В умовах дефіциту коштів у місцевих бюджетах це досить часто призводить до того, що місцеві органи самоврядування віддають перевагу витрачання коштів, перш за все, на задоволення інших потреб громад, а локальні природоохоронні заходи фінансуються за залишковим принципом [7, С. 448].

Фінансування заходів з охорони довкілля здійснюють підприємства, організації та установи з прибутку. Формування коштів на охорону природного середовища відбувається за рахунок плати за спеціальне використання природних ресурсів, забруднення довкілля, погіршення характеристик природних ресурсів. Основним джерелом надходжень до бюджетів вважається плата за спеціальне використання природних ресурсів, яка розраховується на основі диференційованих нормативів плати за кожний вид ресурсу та лімітів їх використання. Витрати за цими платежами в межах лімітів відносяться на операційні витрати підприємства, а позалімітні витрати – на його прибуток [8, С. 49].

Для фінансування заходів щодо охорони довкілля утворюються Державний, Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища. Такі фонди утворюються за рахунок: частини екологічного податку; частини грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності; добровільних внесків підприємств, установ, організацій, громадян та інших надходжень [3].

Серед основних причин низької ефективності механізму фінансування природоохоронних заходів в Україні слід виділити:

- декларативна форма державної підтримки природоохоронної діяльності;
- низький рівень бюджетної дисципліни у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- розбалансованість дохідної та видаткової частин системи фінансування природоохоронних заходів;
- низький рівень достовірності інформації щодо реальної (справжньої) вартості екологічних збитків для суспільства;
- нестабільність фінансово-податкової системи;
- обмеженість фінансових ресурсів і низька ефективність використання коштів на природоохоронні заходи;
- недостатня концентрація коштів на пріоритетних напрямках, розпорошення їх по інших фондах і заходах, які не розв'язують основних екологічних проблем [4, С. 185].

В розвинутих країнах світу елементом економічного механізму охорони навколишнього природного середовища, що динамічно розвивається, є система екологічного страхування, метою якого є забезпечення страхового захисту матеріальних інтересів фізичних та юридичних осіб у вигляді повної або часткової компенсації збитків, заподіяних забрудненням навколишнього середовища, викликаних аваріями, технологічними збоями або стихійними лихами [9].

Екострахування покриває ризики, зумовлені як діяльністю підприємства – джерела підвищеної небезпеки для довкілля, так і незалежними від такої діяльності причинами.

В Україні здійснюється добровільне і обов'язкове державне та інші види страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів [3].

Екологічне страхування є обов'язковим для юридичних осіб з переліку об'єктів, які внесені до відповідного банку даних про небезпечні для навколишнього середовища підприємства та виробництва.

Як показує практика, потенціал системи страхування екологічних ризиків в Україні поки що не реалізується у достатній мірі. Такий вид страхування може бути привабливим для сучасного екологічного менеджменту, адже він передбачає поєднання економічних інтересів підприємства з розв'язанням актуальної проблеми охорони довкілля [9].

Проблема побудови ефективного економічного механізму екологічного менеджменту потребує вирішення на національному рівні, оскільки вона тісно пов'язана з особливостями державного устрою та екологічною політикою, яка здійснюється органами влади.

Екологічний менеджмент має будуватися на гармонійних еколого-економічних взаєминах і бути орієнтований на формування та розвиток екологічно збалансованого виробництва з урахуванням багатофункціонального характеру природокористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Самойлова Н.А. Экологический менеджмент / Н.А. Самойлова; Кемеровский технологический институт пищевой промышленности. – Кемерово, 2014. – 184 с.

2. Види і зміст платежів за використання природних ресурсів і їх охорону. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novageografia.com/vogels-1870-1.html>

3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

4. Костюк У.З. Фінансування природоохоронної діяльності в Україні: сучасний стан та шляхи покращення / У.З. Костюк // Інноваційна економіка. – 2015. – №1(56).– С. 181–186.

5. Мандрик В.О. Екологічний податок в Україні: зарубіжний досвід, сучасні реалії, напрями удосконалення / В.О. Мандрик, У.П. Новак // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2016. – Вип. 26.6. Серія економічна. Екологічна економіка і сталий розвиток. – С. 20–26.

6. Варламова І.С. Екологічне оподаткування як основа сталого розвитку національної економіки / І.С. Варламова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 8. – С. 807–810.

7. Матвійчук Н.М. Екологічне оподаткування як інструмент фінансування природоохоронних заходів держави / Н.М. Матвійчук // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 15. – С. 445–450.

8. Залєвська-Шишак А.Д. Основні напрями державного регулювання охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні / А.Д. Залєвська-Шишак // Економіка. Серія 18. Економіка і право. – 2014. – Вип. 24. – С. 46–54.

9. Якимчук С.А. Проблеми екологічного страхування в Україні /Режим доступу С.А. Якимчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92782/46-Yakymchuk.pdf?sequence=1>